

Народний музичний побут Центральної України

*Чи знаєте, добрі люди, що таке музика?
Для старого й молодого – забавка велика.
Бо музика, як та весна в зеленому лузі, –
Не було б музикантів, жили б люди в тузі.*

З української народної пісні

Український народ створив неперевершений за художнім та образним багатством фольклор, а також розвинену багатожанрову, розмаїту за формами професійну музику, яка здобула міжнародного визнання.

Навколишня природа завжди впливала на емоційний стан людини, задовольняла певні духовні потреби, надихала її на відтворення прекрасного в різних формах, що вилилося в поступове формування культури нашого народу, в тому числі й музичної, коріння якої слід шукати ще в Київській Русі. Предмети з навколишньої природи слугували й першими музичними інструментами. Музично обдаровані умільці вдосконалювали їх, інтуїтивно додавали необхідні для досягнення омріяного звучання деталі. Вдалі зразки копіювалися, поширювалися в народі. Так виникли й усталилися музичні інструменти, без яких немислима музика.

Наш народ збагатив світову музику оригінальними автохтонними (тобто створеними українцями на українській землі) музичними інструментами – кобзою й бандурою. Певного часу на територію нашої Батьківщини потрапили інструменти інших країн, які так вжилися в український народний музичний побут, що ми вважаємо їх своїми народними інструментами.

I. Народні музичні інструменти Центральної України

Кожна місцевість України додала щось своє до скарбниці вітчизняної інструменталістики й виконавського мистецтва. Визначені три основні групи народних інструментів – **ударні**, **духові** та **струнні**. Ми, жителі Центральної України, маємо свій найбільш вживаний набір народних музичних інструментів, який прислужився знаменитим українським трієтим музикам, кобзарям, бандуристам, лірникам і органічно присутній в народному музичному побуті й сьогодні.

З ударних:

- **бубон** (або **решітко**) – дерев'яний обруч (до 50 см у діаметрі), на якому закріплюється шкіряна мембрана. В обручі подеколи роблять спеціальні прорізи, куди вмонтовують металеві пластинки-брязкальця. Входить до складу інструментальних ансамблів, зокрема трієстої музики.

- **барабан** – має вигляд циліндра, з двох боків обтягнутого шкірою. Він здавна побутував у війську.

Епізодично в ролі шумових інструментів використовуються також такі предмети побуту, як **підкова**, **рубель**, **качалка**, **затула**, **торохкало**, **било**, **дзвін**, **калатало** (відомий український письменник Олесь Гончар локальну назву **калатала** – **тронка** – виніс у заголовок роману).

З духових:

- **сопілка** та її різновиди – народний духовий інструмент типу подовжньої флейти, виготовлений з деревини: бузини, ліщини, липи, очерету, калинової гілки. Її довжина сягає 300 – 400 мм. У нижньому кінці просвердлюються або пропалюються п'ять – шість отворів.

- **кувиця** (або **кувички**, **кувикли**, **кугикли**) – **свиріль**, український різновид поширеної в музичній практиці багатьох народів флейти Пана. Вона складається з певної кількості дерев'яних або очеретяних трубок (їх буває до 17), що мають однаковий діаметр, але різну довжину. Нижній кінець трубок закритий.

- **свистунець** – різновид посудинних флейт. Фігурки у вигляді тулуба людини, корівки, баранчика, пташки виготовляються із звичайної гончарної глини. У наш час широко відомі свистунці опішнянських майстрів.

Зі струнних:

- **кобза** – український старовинний щипковий інструмент. Має грушоподібний корпус, шийку з 4 – 10-ма ладами, від 5 до 10 струн і приструнків. З XVIII ст. її витіснила з вжитку більш досконала **бандура**, але родина **кобз** й досі входить до складу оркестру народних інструментів.

- **бандура** – український народний щипковий інструмент, корпус якого має овальну форму, гриф з кілками для 10-14 басових струн та великої кількості (до 50) приструнків. Бандура набула надзвичайної популярності в Україні, де застосовується як сольний, ансамблевий, оркестровий та акомпануючий інструмент. Є основою капели бандуристів.

- **торбан** – близький за будовою до **бандури** струнно-щипковий інструмент має овальний корпус, але більш витягнутий, ніж у **бандури**. Гриф трохи ширший і довший, з двома головками. Струни торбана (від 30 до 60 струн та приструнків) жильні, через що звучання його значно м'якше й ніжніше. При грі **торбан** тримають на колінах у горизонтальному положенні, пальцями обох рук перебирають струни. **Торбан** був розповсюджений на Україні здебільшого серед привілейованих станів – козацької старшини, панства, духовенства, тому часто звався "панською бандурою". Але траплялися й народні музиканти, які віртуозно грали на **торбані**.

- **скрипка, басоля і бас** – широко розповсюджені на Україні струнно-смичкові інструменти. **Скрипка** має традиційну будову і звичайний стрій. **Басоля** подібна до віолончелі, при грі виконавець тримає її між коліньми. Інколи звук видобувають не смичком, а щипком. **Басоля** використовувалась у трійстих музиках як басова опора. **Бас** зовнішньо схожий на контрабас. Мав чотири струни. У минулому зустрічалися **басолі** й **баси** на три струни. Популярний гумористичний вид **баса** називають **козобас**.

- **ліра (або реля)** – струнно-клавійно-смичковий інструмент, на якому грали сліпі, співці-музиканти. На її корпус, що нагадував гітару без грифа, натягувалося три струни. Звук видобувався дерев'яним кругом, який торкався своїм краєм усіх трьох струн. Він обертався навколо осі за допомогою спеціальної ручки (корби). Струни в місцях дотику з кругом обмотувалися вовною, його край натирався каніфоллю. Важлива деталь ліри – клавіатура. Завдяки особливому пристрою (переміщенню однієї з клавішей) ліра може настроюватися "на весело" (мажорний лад) або "на жалоб" (мінорний лад).

Баштан С. Бандура / С. Баштан // Енциклопедія сучасної України. – Київ, 2003. Т. 2. – С. 195-196.

Гапон Т. Свято народної пісні та музичних інструментів України / Т. Гапон // Шкільний календар : традиційні свята. – 2004. – Вип. 8. – 21-26. – (Б-ка журн. "Вивчаємо українську мову та літературу").

Золотарьова О. Українські народні музичні інструменти / О. Золотарьова // Мистецтво в школі (музика, образотворче мистецтво, художня культура). – 2013. – № 10. – С. 26-28.

Історія української музики. Від найдавніших часів до середини ХІХ ст. : в 6 т. / за ред. М. М. Гордійчука. – Київ : Наукова думка, 1989. – Т. 1. – С. 99-109.

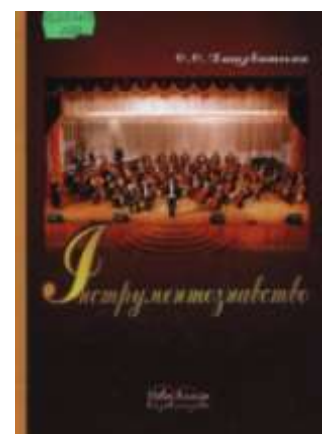
Лапінський І. Дотепно і незвично про інструмент музичний / І. Лاپінський. – Київ : Факт, 2001. – 52 с. : іл.

Лебедев В. К. Словник-довідник з інструментознавства : навчальний посібник / В. К. Лебедев. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2010. – 164 с. : іл.

Хашчеватська С. С. Інструментознавство : підручник / С. С. Хашчеватська. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2008. – 256 с. : іл.

Черкаський Л. М. Українські народні інструменти / Л. М. Черкаський. – Київ : Техніка, 2003. – 264 с.

Щерба Т. Українські народні музичні інструменти / Т. Щерба // Все для вчителя. – 2008. – № 7. – С. 72-76.

Юцевич Ю. Є. Музика. Словник-довідник / Ю. Є. Юцевич. – Вид. 2-ге, переробл. і доп. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. – 357 с. : 77 нотних прикладів та малюнків.

Додаткова інформація на сайтах:

Народні музичні інструменти [Електронний ресурс] // pidruchniki.com : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/kulturologiya/narodni_muzichni_instrumenti (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.

Українські традиційні музичні інструменти [Електронний ресурс] // honchar.org.ua : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://honchar.org.ua/pro-muzej/zbirka/muzichni-instrumenty-2/> (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.

Український фольклор [Електронний ресурс] // poez.in.ua : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://poez.in.ua/kategoriya/ukrayinski-narodni-muzychni-instrumenty> (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.

II. Народні інструменти у традиційних українських танцювальних і пісенних жанрах

Троїста музика.

Дуже швидко першість у музиці, призначеної для супроводу танців, посіла *скрипка*, яка внесла в традиційну інструментальну музику докорінні зміни й стала улюбленим і широко розповсюдженим народним інструментом. З її появою й сформувався український традиційний народний ансамбль – **троїста музика**, функцією якого було групове імпровізаційне творення і виконання музики до танцю, а пізніше – і для слухання. У центральних областях України у **троїстих музик** побутують переважно три інструменти: *скрипка*, *басоля* та *бубон*. Наявність трьох стабільних функцій – мелодичної, гармонічної й метро-ритмічної (але не обов'язково трьох інструментів, як інколи помилково вважають), їх усвідомлене й строге закріплення за виконавцями – провідна властивість цього ансамблю.

Без **троїстих музик** не проходило жодне свято українців. Святкові веселощі, сміх, гумор супроводжували танці під їх гру.

Іваницький А. І. Український музичний : підручник / А. І. Іваницький. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – С. 27-28.

Історія української музики. Від найдавніших часів до середини XIX ст. : в 6 т. / за ред. М. М. Гордійчука. – Київ : Наукова думка, 1989. – Т. 1. – С. 117-118.

Лебедев В. К. Словник-довідник з інструментознавства : навчальний посібник / В. К. Лебедев. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2010. – С. 119 : іл.

Приходченко К. Заграй же мені, музиченьку, буду танцювати. З історії українського танцю / К. Приходченко // Інтегроване навчання на уроках української мови та літератури. – 2007. – С. 160-171 – (Б-ка журн. "Вивчаємо українську мову та літературу", Вип. 4 (11).

Троїсті музики. Танці й танцювальні пісні // Музична школа. – 2012. – Вип. 42. – С. 11-13.

Українські народні танці // Позакласний час. – 2006. – № 13-14. – С. 73-84.

Хащеватська С. С. Інструментознавство : підручник / С. С. Хащеватська. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2008. – С. 29-35 : іл.

Юцевич Ю. Є. Музика. Словник-довідник / Ю. Є. Юцевич. – Вид. 2-ге, переробл. і доп. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. – С. 277 : 77 нотних прикладів та малюнків.

Додаткова інформація на сайтах:

Троїста музика [Електронний ресурс] // denysbereznyi.com.ua : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: http://denysbereznyi.com.ua/berezhnaya/1class/troisti_muzyky.html (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.

Музичне мистецтво [Електронний ресурс] // subject.com.ua : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/lesson/music/4klas/2.html> (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.

Троїсті музики – Вікіпедія [Електронний ресурс] // https://uk.wikipedia.org/wiki/Троїсті_музики [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua> (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.

Кобзарі, лірники, бандуристи

Ще одна славетна сторінка українського народного виконавського мистецтва – **кобзарі, лірники, бандуристи**... Саме ці виконавці зберегли для нас знамениті думи – національний епос українського народу, історичні, чумацькі, обрядові, родинно-побутові, і одне з найцінніших фольклорних надбань нашого народу – ліричні пісні, які перевертають душу, будь-чюю, не тільки українську. Можна одним словом визначити про що співали кобзарі, лірники, бандуристи – про Долю! У глобальному, філософському значенні цього слова.

Кобзарство, лірництво – унікальне, суто українське явище. В Україні слово "кобзар" має особливе значення. Історично "кобзар" – і член своєрідного професійного музичного цеху, – однойменного братства, і назва збірки сакральних для кожного українця поезій великого українця, нашого національного пророка Тараса Шевченка і його особисте ім'я у вічності (кожний українець розуміє, про кого йдеться, коли промовляють "наш славетний Кобзар").

Апанович О. Вдарили по струнах кобзарі / О. Апанович // Розповіді про запорозьких козаків. – Київ, 1991. – С. 217-232.

Весельська Л. Лірник із Уельса : англієць Мирон Постолян досліджує український народний інструмент / Л. Весельська // Україна молода. – 2013. – 23 січ. – С. 13.

Горняткевич А. Бандура – супутниця подвижників визвольної боротьби : з життєпису Михайла Теліги як бандуриста / А. Горняткевич // Народна творчість та етнографія. – 2004. – № 1-2. – С. 76-78.

Денисюк О. Творчість лірників і кобзарів України в історично-педагогічній думці (друга половина XIX – перша половина XX століть) / О. Денисюк // Рідна школа. – 2008. – № 5. – С. 64-67.

Іваницький А. І. Український музичний фольклор : підручник / А. І. Іваницький. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 320 с.

Історія української музики. Від найдавніших часів до середини XIX ст. : в 6 т. / за ред. М. М. Гордійчука. – Київ : Наукова думка, 1989. – Т. 1. – С. 20-98.

Історія української музики. Друга половина XIX ст. : в 6 т. / за ред. М. М. Гордійчука. – Київ : Наукова думка, 1989. – Т. 2. – С. 11-36, 395-423.

Історія української музики. Кінець XIX – початок XX ст. : в 6 т. / за ред. М. М. Гордійчука. – Київ : Наукова думка, 1990. – Т. 3. – С. 12-34, 363-385.

Історія української музики. 1917 – 1941 : в 6 т. / за ред. М. М. Гордійчука. – Київ : Наукова думка, 1992. – Т. 4. – С. 21-44, 502-518.

Історія української культури : у 5 т. / гол. ред. Б. Є. Патон. – Київ : Наукова думка.

Т. 2. : Українська культура XIII – першої половини XVII століть / ред. Я. Д. Ісаєвич. – Київ : Наукова думка, 2001. – С. 322-333.

Історія української культури : у 5 т. / гол. ред. Б. Є. Патон. – Київ : Наукова думка.

Т. 4. Кн. 2 : Українська культура другої половини XIX століття / ред. Г. А. Скрипник. – Київ : Наукова думка, 2005. – С. 232-248, 751, 805, 1013, 1116.

Приступ Н. Кобза для визволення : Кобзарі здатні і пробудити дух свободи, і заколисати його / Н. Приступ // Україна молода. – 2008. – 31 берез. – С. 13.

Тренич С. Самородок козацького роду / С. Тренич // Віче. – 2014. – № 11. – С. 70-71.

"Козак-бандурист" (1-а половина XIX ст.) // 100 найвідоміших шедеврів України. – Київ, 2004. – С. 444-446.

Додаткова інформація на сайтах:

Мистецтво кобзарів і лірників - Думи та історичні пісні [Електронний ресурс] // subject.com.ua : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/textbook/art/10klas/39.html> (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.

Кобзарі, бандуристи та лірники – Мистецька сторінка [Електронний ресурс] // storinka-m.kiev.ua : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=944> (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.

З життя кобзарів та лірників – Мистецька сторінка [Електронний ресурс] // storinka-m.kiev.ua: [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=333> (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.

III. Українське народне виконавське мистецтво сьогодні

Немає в світі меломана, який не знав би і не захоплювався мистецтвом українських бандуристів – знаменитих капел, тріо, окремих виконавців.

У фольклорно-етнографічних ансамблях можна почути й звучання ліри.

В оркестрах народних інструментів сьогодні звучать і кобза з бандурою, і сопілка із свиріллю, і скрипка з басолею, і барабани, і литаври.

Неперевершеною народною мелодикою, гумором сповнені видовищні, яскраві виступи і сучасних троїстих музик.

Бандуристе, орле сизий : Віночок спогадів про Володимира Кабачка / уряд. : С. В. Баштан, Л. Я. Івахненко. – Київ : Музична Україна, 1995. – 136 с. : іл.

Букет Є. Ярослав Джусь : "Бандура – це сучасно, стильно і прогресивно" / Є. Букет // Слово просвіти. – 2010. – ч. 16 (22 – 23 квіт.). – С. 14.

Іваницький А. І. Український музичний фольклор : підручник / А. І. Іваницький. – Вінниця : Нова книга, 2004. – С. 255-266.

Кизименко-Непопушева Л. Г. Перлина України / Л. Г. Кизименко-Непопушева. – Перевидання 2-ге, доп. – Полтава : Полтавський літератор, 2010. – 64 с.

Коновал О. Грай, моя бандуро! / О. Коновал // Літературна Україна. – 2007. – 29 берез. – С. 7.

Околітенко Н. Бандуристи попереду / Н. Околітенко // Жінка. – 2012. – № 5. – С. 14-15.

Полтавська філармонія – 70 / уряд. : О. А. Білоусько, В. А. Пилипенко, Т. П. Пустовіт; редкол. : В. А. Пилипенко (голов. ред.), О. А. Білоусько, Т. Ф. Ваценко та ін. – Полтава : ТОВ "АСМІ", 2013. – 168 с. : іл.

Додаткова інформація на сайтах:

Національна спілка кобзарів України. Кобзарі сучасності [Електронний ресурс] // kobzari.org.ua : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://kobzari.org.ua> (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.

Тріо бандуристок "Вишиванка". Колективи Полтавської обласної філармонії [Електронний ресурс] // filarmonia-poltava.org.ua/groups/trio-bandurist... : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://filarmonia-poltava.org.ua/groups/trio-banduristok-vishivanka.html> (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.

Сучасні троїсті музики. Василь Гекер «Троїсті музики» з Національного академічного оркестру народних інструментів [Електронний ресурс] // [youtube.com](https://www.youtube.com/watch?v=CWB2yXhDsxM) : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=CWB2yXhDsxM> (дата звернення: 28.11.2016). – Назва з екрана.